

Juszkiewicz, Ryszard

Gen. bryg. Przedrzymirski, dowódca
Armii "Modlin" : wyjaśnienia udzielone
ustnie 18.01.1946 r. : 25.03. - 10.09.1939
r.

Rocznik Mazowiecki 16, 205-215

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ŹRÓDŁA

Gen. bryg. Przedrzmirski, dowódca Armii „Modlin”

Wyjaśnienia udzielone ustnie 18.01.1946 r.

25.03. – 10.09.1939 r.

I. Okres przed 1.09.1939

25.03. w Warszawie dowiedział się, że jest przewidziany na dowódcę Armii „Modlin” i otrzymał zadanie.

Początkowo tylko siły, będące pokojowo w strefie Armii, po kilku dniach (ok. tygodnia) 20. DP do tej Płońsk–Nasielsk
NBK do rej Sierpc.

Miał więc prócz tych jednostek:

8. DP

pp. z dyw. rez (41) Różan

MBK

Warsz. B ON (Piwnicki, Hoszowski)

Plan opracowano szczegółowo do lipca, wstępna decyzja była dana po 24 godzinach.

Prace fortyfikacyjne zezwolono od 1 lipca.

Ogólna myśl planu:

Kierunek Krzynowłoga – Maków – Zegrze MBK Kierunek Mława – Modlin
20 i 8. DP Kierunek Lidzbark – Płock NBK

Fort. na kierunkach Mława i Lidzbark.

Po powstrzymaniu początkowego naporu blisko granicy odchodzić ku Wiśle, przyczem współdziałanie dwu grup 20. i 8. DP z odwozem dwu DP (Wyszaków), mającymi przedmoście Różan i Pułtusk.

W razie naporu na osi Modlin 20. i 8. opóźniają, uderzy grupa odwodowa.

W razie naporu na Narew powstrzyma grupa odwodowa zaś zwrot zaczepny 20. i 8. DP.

W razie głównego naporu na Płock przewidziana pomoc jedna DP z odwodu. NW na tym kierunku, o czym ustnie zawiadomił NW.

Oceny sił niem. na kierunku przy zadaniu nie było. Później zebrał Sztab Armii 8-10 WJ w tym jakaś Panc., ale nie z norm D panc.

Ugrupowanie wyjściowe:

Krzynowłoga MBK, Działdowo b. s NBK – opóźnianie obrona

Rzęnowo – Mława 20 DP Plus ac (Artyleria Ciężka)

Lidzbark NBK

Rejon Ciechanów 8 DP odwód Armii

Różan – pp z 41 DP podporządkowany

Pułtusk – pp z 1 DP niepodporządkowany

Zegrze b ON

Modlin 8 DP plus dwa formowane przez 8 po mob

Płock b ON.

Serock i Wyszogród po kompanii, mosty do zniszczenia

Nie znał planu og. wojny.

Jeździł do Bortnowskiego Toruń: w sprawie pomocy, gdyby był naciskany.

Ogólniki, skrępowanie tajemnicą, omówiono styk.

Bortnowski nie przewidywał takiej pomocy.

Omówił w Warszawie z GR. (Grupą Operacyjną „Narew”(RJ)) rejon Ostrołęki.

Ogólnie.

Gotowość fortyfikacji:

Rzęnowo 50 %

Mława 75 %

Lidzbark 100 %

31 VIII był Skwarczyński dostał wytyczne, potem gdzie indziej

01 IX był Kowalski dostał wytyczne, wtem obsadzenie Pułtuska pp

Gotowość: 8. DP bez domarszu 10-12 km zrobi 01 IX, przed północą ac dopiero po trzech dniach

Były ćwiczenia aplikacyjne, d-cy znali teren i możliwości.

NW był raz na odcinku objeżdżał z szefem Szt Gen. po wypadku samochodu Trudności OdeB przedstawiane NW

1 września

5.30 o wybuchu wojny wiem od Stachewicza.

7.00 pierwsze meldunki z Mławy.

Przed południem czaty zepchnięte.

Po południu rozpoznanie, natarcie rozpoznane.

Wieczór, opuszczone Działdowo.

Cały dzień na MBK, opóźniła po Łanięta.

Ocena: na 20 gros 11 DP i jeszcze jedna dywizja.

Na Zaborowskiego (79 pp) nacisk słabiej.

Pod wieczór na lukę wzmocnił na rozkaz swe lewe skrzydło kosztem prawego gdzie dano b strz z MBK.

Na MBK 12 DP.

2 września

W nocy Zaborowski wykonał j.w.

Wypadki dnia:

MBK ciężkie walki opóźniające,

po południu czołgi niemieckie,

wieczorem przerwano front.

Zaborowski cały dzień napierany, spychany na prawym skrzydle cofa się na Dębsk (rygiel).

20 gros normalne, silne natarcie cały dzień,

szczególnie Sławogóra, utrzymana.

Ocena: śmierdzi na prawym skrzydle nie ma wiadomości o WJ Pancerniej.

3 września

20 trzyma się.

Wczesnie rano d-ca wie, że MBK się nie utrzymała, Przasnysz utracony.

Luka między MBK a Zaborowskim.

Ok. 7 decyzja: Użyć odwód Armii (8DP) na kier. Przasnysz, by odciążyć główny napór npla, wyczuwany na tym kierunku.

Zadanie 8 DP: całą DP uderzyć na Przasnysz, opanować miasto nawiązać front z MBK.

Furgalski obiecuje ruszyć za dwie godziny.

Ruszył o 12.00 jednym pułkiem.

MBK nie wyczuwa pomocy d-ca Armii o 14.00 dowiaduje się, że 8 Dywizja nie poszła całością.

Zaborowski, Wiadomości o silnym naporze piechoty.

Godz. 14.00 decyzja: Uderzenie gros 8 DP Grudusk dla odciążenia skrzydła 20 DP

Dywizja ruszyła o 18.00 - tej.

MBK została zepchnięta na Maków.

Godz. 20 czołgi niem. w Ciechanowie, jadą na pnc od tyłu na tabory i sztab 8 DP. Cofnięcie na las Opinogóra (szczegóły nieznane).

Czołgi na kier. Glinojcek.

Lawicz melduje, że nie odczuwa żadnego odciążenia.

Do MBK wysłani oficerowie.

Ocena: 20 bardzo silnie atakowana od czoła i wsch.

Wszystkie odwody zużyte na korzyść Zaborowskiego.

8 odcięta przez czołgi

Decyzja: wycofać 20 DP na pozycję przejściową Kowalewko – las Opinogórski, nawiązać front z 8 DP, która dołączy na prawym skrzydle.

Ł z Lawiczem jest rozkaz otrzymuje. [?]

Uzupełnienie co do Lidzbarka: nie ma silnego nacisku noc 2/3 rozkaz uderzyć jednym pułkiem na korzyść pozycji Mława. Noc z 3/4 rozkaz uderzyć całością na korzyść pozycji Mława.

Wiadomość od de Laveau 5 września w Jabłonnej:

Furgalski wysłał na Grudusk dwa pułki dowodzone ręcznie,

de L. prosił o wysłanie go, Furgalski nie zgodził się.

Rano 04.09 resztki sztabu 8 były, las Opinogóra.

4 września

20 DP na podstawie rozkazu z 3.09 godz. 2.00 odskoczyła na wysokość wzgórz lasu Opinogóra – dowodzona.

Zadanie: stawiać dalszy opór i wejść w kontakt z 8 DP. Rano po nocnym marszu, dyw. organizuje się. Następuje nalot. Dywizja rozprasza się i w nieładzie odchodzi w kierunku pld. – Melduje o tym dowódca dywizji osobiście w Modlinie o godz. 11.00 rano.

Rozkaz: wrócić, łapać oddziały i kierować przez Wyszogród do lasów na pld. od Wisły, gdzie zbierać dywizję.

Rozproszenie dyw. nastąpiło wyłącznie na skutek nalotu. Nastąpiło całkowite zgubienie się oddziałów, jednak wieczorem oddziały zaczęły się zbierać w myśl rozkazu.

8 DP O sytuacji dywizji dowiedziałem się 04.09 przed południem. Dlatego rozkaz mój dla 20 DP – szukać 8 DP.

Resztki 8 DP porwane zostały przez cofającą się 20 DP w rej. lasu Opinogóra.

Ocena: Obie dyw. nie istnieją, a resztki wycofują się w nieładzie na Wisłę.

Rozkaz: rozbitków dyw. kierować na Wyszogród łącznie z 20 DP, a co idzie na Modlin, kierować tam.

Modlin: płk Młodzianowski organizuje przedmoście ze znajdujących się tam różnych oddziałów. Polecenie – wyciągnąć wycofujące się resztki 8 i 20 DP.

NBK. Do 03.09 wieczorem nie ma styczności z nplem.

Rozkaz: 04.09 o świcie NBK ma uderzyć od zach. w kier. na Mławę, by odciążyć odejście 20 DP.

Gen. Anders nie dostał rozkazu objęcie d-twa nad 20 DP.

Ocena: NBK niepotrzebna na dotychczasowych stanowiskach wobec rozbięcia 20 DP (cały czas utrzymywała styczność z oddz. Gen. Bortnowskiego w rej. Brodnicy).

Rozkaz: Utrzymując styczność z nplem dla posiadania o nim wiadomości i ścisłą łączność z oddz. gen. Bort. przejść z gros do rej. Sierpc.

Sytuacja: NBK za dnia jeszcze rozpoczęła marsz po osi Lidzbark – Sierpc, który osiągnięto o godz. 5, 05.09. Ciągłe na jednej wysokości z gen Boltuciem. Nacisk na NBK gwałtownie się zmniejszył.

Część 20 DP, która spłynęła na Płock, została tam uchwycona i uporządkowana przez jednostki NBK pilnujące tego przedmieścia.

O tym położeniu wie N.W. 04.09 w południe z rozmowy z S:S [?]

Ocena: Pierwsza część zadania Armii ukończona. Teraz aktualna druga – obrona Wisły i Narwi. Przejście do tej części, po południu zadanie zostało przyspieszone, lecz w zasadzie wszystko idzie w/g planu. Tylko nie ma czym wykonać 2 części.

O npln przypuszczam, że będzie dalej parł na Wisłę na Modlin, lecz niewykluczone, że ponowi swój wysiłek na Narew. Na razie tego niema.

Do wieczora 04.09 mimo wysłanych rozpoznań, żadnych wiadomości z kier. Opinogóra: npl wykonuje tylko pościg lotniczy.

Reakcje: Zgodnie z planem N.W. co do odwodu, który miał mi oddać – chwila nadeszła. Po południu N.W. oddaje mi do dysp. w rej. W-wa 5 DP, która od wieczora począwszy ma przybywać transportami do tej. Modlin – Zegrze.

Odwód N.W. pod dowództwem gen. Kowalskiego w składzie 1 D i 41 DP z tym, że jeden batalion tej dywizji oddano mi w Wyszogrodzie.

Wieczorem melduje się u mnie w Modlinie gen. Kowalski.

Rozkaz: O północy nakazuję zniszczyć most w Wyszogrodzie, a resztki wojsk znajdują się na pnc. od Wisły kierować na Płock.

Wieczorem przybywa gen. Przewłocki ze sztabem, z tym że mam go użyć na Wyszogrodzie. Był tam I batalion 41 DP i dwie luźne komp., poza tym części 8 i 20 DP.

Rozkaz: wydany szefowi szt. płk. Pelcowi – uporządkować te oddziały.

Gen. Przewł. był tam dwa dni, powiedział, że nie ma tam co robić i powrócił do N.W.

Płk. Porwit pomagał mi w organizowaniu przedmościa Modlin.

Położenie Odwodu:

1 DP obsadza przedmoście Pułtуска, a swym gros w lasach na wsch. od Pułtуска.

41 DP – nie była jeszcze skoncentrowana. I pułk na przedmościu Różan, I pułk jeszcze w Ostrowi kończył mob. i miał dołączyć do lasów Różan. 33 DP jest w dysp. N.W, lecz mnie nieoddana.

Rozkaz: Gen. Kow. – utrzymując nadal przedmoście Pułtusk, skoncentrować grupę w Kolanie na pld. Różan / ponieważ zgodnie z moim planem przewidują natarcie na zachód, na Ciechanów na npla, który pójdzie na Modlin.

W noc z 4/5 przenoszę się z Modlina do Jabłonnej i o godz. 5.00 zjawia u mnie gen. Zulauf.

5 września

Od niego wiem, że z 5 DP przyszło dowództwo, kompania łącz. i 26 pp bez batalionu. Nic więcej nie doszło.

Rozkaz: około południa Now. B.K. – splywać z przedmościa Płock i objąć odcinek Wisły po Wyszogród wyłącznie. Grupa gen. Przewł. – trzymać Wyszogród 5 DP – odcinek Modlin – Zegrze.

Gen. Kowalski – trzymać przedmoście Pułtusk i Różan oraz rejon wyjściowy do przeciwnatarcia.

W ciągu dnia nie ma nacisku na NBK. w rej. Makowa.

Rozkaz: MBK przejdzie przez Pułtusk na wsch. brzeg Narwii, gdzie podporządkowuje się gen. Kow. – wykonuje to, pozostawiając rozpoznanie na przedpolu.

Sytuacja 05.09 żadnych ruchów npla na południe od Ciechanowa.

O godz. 17.00 własne lotnictwo melduje ruch kolumny moto z Przasnysza na Maków i Krzesnosielc.

Prosiłem N. W. o bombardowanie – nastąpiło to dnia 06.09 z wynikiem słabym.

Ocena: Npl z rej. Ciechanowa nie pcha się na Modlin, a wykonuje pewne ruchy na Narew.

O godz. 17.00 otrzymuję rozkaz N.W., który miesza się w moje zamiary, bo dysponuje użyciem odwodu.

Rozkaz brzmiał: „Dnia 07.09 o świcie wykonać za pomocą odwodu gen. Kow. krótkie uderzenie z Pułtuska w kier. zach.”

N.W. odczuwa, że Warszawa zagrożona, że grozi uderzenie bezpośrednio od pomocy – mimo mych meldunków z dn. 04.09, że nic tam nie ma. Widzę, że będzie to uderzenie w próżnię i oponuję bezskutecznie:

N.W. zdenerwowany i rozkaz pozostaje w mocy, lecz wiem, że do uderzenia nie dojdzie (odczuwam).

W związku z tym zadaniem moja granica wschodnia zostaje przesunięta na zakole i Różan. Odchodzi do G.O. „Narew”. W konsekwencji ściągnięcie 41 DP, chociaż 1 pułk ma pozostać na Różanie.

Po południu npl nawiązuje styczność z przedmościem Różan i akurat w tym momencie kierunek ten odchodzi do G.O. „Narew”, która zupełnie nie zna położenia.

6 września

Grupa gen. Kowalskiego już skoncentrowana na wsch. od zakola Narwi w celu połączenia sił, a teraz rozkaz N.W. kieruje ją z powrotem w rej. na wsch. od Pułtuska.

O tym, że broń panc. npl przeszła Różan, dowiedziałem się od S.S o godz. 18.00.

W miarę rozwoju boju, nad Narwią pod Różanem drugi pułk 41 DP został baonami wciągnięty i wieczorem ok. godz 17.00. Cała dywizja zostaje rozbita (dowiadują się o tym później).

Wiem, że 33 DP była kierowana ogólnie na południe: rozpylił ją npl. w marszu.

Wieczorem S.S podaje do wiadomości, że N.W. wydaje rozkaz gen. Młotowi, by siłami 33 i 41 DP wyrzucił npl. spod Różana.

W tej sytuacji gen. Kow. nie ma czym uderzać i jego natarcie odwołane.

Sytuacja: 1 DP Pułtusk:Zamskie Kościelne

Maz. BK łączy do 1 DP

5 DP na odcinku Zegrze – Modlin, na dalszym odcinku spokój.

Rozkaz: 1 pułk kaw. z Maz. BK wysłać na Długosiodło dla zabezpieczenia 1 DP kierunku na Wyszaków.

7 września

Sytuacja: w godzinach przed południowych N.W. informuje, że nic nie wie o skutkach nakazanego gen. Młotowi natarcia.

O.W Długosiodło melduje, że tamtędy spływają rozbitki 33 i 41 DP na Wyszaków.

Od rana i w ciągu dnia bój na przedmościu Pułtusk i w Zamski Kościelne (styczność z przedm. nawiązał npl. jeszcze popołudniu dn. 6 IX).

Wdzierający się npl. przeciwuderzeniami, wyrzucany, lecz popołudniu

1 DP odchodzi na wsch. Brzeg Narwi.

Rozkaz N.W. Po południu – w ciągu nocy odejść na linię rz. Bugu i utrzymać ją. Podporządkowana 41 i 33 DP (choć N.W. wie, że nic z nich nie zostało).

Rozkaz: D-two na linii Bugu obejmuje gen. Kow. 1 DP ma utrzymać Wyszaków Maz. BK od Wyszkowa po Serock Wył. (Serock trzyma gen. Zulauf). Spływające 33 i 41 DP mają bronić odcinka od Wyszkowa po Brok.

Z 8 DP odnalazło się

– 4 baony – 2 baterie pod. pułk. Sosabowskim w rej Raciąża

– 2 baony w rej Płońska

Rozkaz: te oddziały – jak najszybciej [mają] maszerować do Modlina.

Ocena: Npl wychodzi na prawe skrzydło.

Decyzja: Odtworzyć odwody.

Rozkaz: Wieczorem – 20 DP, która się zbiera na pld. Od Wyszogrodu, ma przejść w rej. Radzymina.

Sytuacja OS. GO „Narew” nic nie mogę się dowiedzieć.

Chcę podciągnąć gros Now. BK, lecz uzależniam to od sytuacji we Włocławku.

N.W. każe mi objąć rejon po Małkinię. Oponuję, bo Broku nie mam czym zatkać.

Suw. i Podl. BK zadyrygowane są na Małkinię, a ja mam trzymać do czasu ich nadejścia (brygady te nigdy nie doszły!)

W noc z 7/8 – 1 DP odchodzi na Wyszków, a MBK na nakazany odcinek.

Wyłapywanie rozproszonych 33 DP i 41 DP, które przez Wyszków, na pld. Od Bugu, kieruję na Brok.

20 DP wyruszyła spod Wyszogrodu w rej. Czarna Struga, gdzie znalazła się 9 IX rano.

Popołudniu S.S. uprzedził, że N.W. ma zamiar odebrać mi NBK, po to, by działając przez Łowicz na pld. nawiązał łączność z grupą gen. Thommée. Zaoponowałem, gdyż Now. BK chciałem mieć na wsch. Od W-wy jako swój odwód.

Wieczorem przenieśliśmy się do Rembertowa.

8 września

Rano rozmawiałem telefonicznie z gen. Andersem w Płocku. Ustaliłem, że utrzymuje styczność z Włocławkiem. Polecilem zapytać gen. Bortnowskiego, czy będzie mógł objąć Płock gdyż z Now. BK chcę zabrać .... kazałem przygotować się do marszu tak, by móc zejść wieczorem.

Gen Anders zameldował, że gen. Bortnowski Płock obejmuje.

Rozkaz: Now. BK opuści Płock, niszcząc most i pozostawiając coś na pld. brzegu.

Przejdzie 2 marszami nocnymi do rej. Ząbki jako odwód Armii.

Rozkaz został wykonany.

Sytuacja: 1. DP do godzin popołudniowych przechodzi przez bombardowany most w Wyszowie. Obsadza swój odcinek.

Maz. BK dozoruje swój odcinek. 41. DP skierowana do rej. Brańszczyk – Kamieńczyk.

33 DP skierowana na Brok. W rzeczywistości dyw. zostaje w lasach na płd. Od

Wyszkowa do rana 9 IX i wówczas dopiero 1 baonem, a potem jednym pułkiem rusza na Brok, reszta zostaje.

Npl przeszedł przez Brok w noc 8/9 i następuje spotkanie z piechotą npl. Pod Zieleńcem.

Rozkaz NW: Podporządkowuje mnie od południa gen. Rómmłowi. Jestem z nim w kontakcie i żadnych rozkazów.

9 września

W ciągu całego dnia ostry bój pod Wyszkowem i Kamieńczykiem. Npl odpię- rany przeciwnatarciami – pozycja utrzymana.

Przez Wyszków II DP niemiecka, na Brok 12. DP. Broń pancerna niemiecka, która przeszła pod Różanem nie ujawniła się, widzę ją na tyłach rej Brok.

Wieczorem wiem, że gen. Kow. utrzymał się na Wyszkowie.

20. DP mam w Czarnej Strudze, będę miał Now. BK.

Z gen Kow. nie mogę nawiązać łączności, bo bombardowania uszkodziły połączenia i nie udaje się również przez oficerów. Do późnej nocy nic o nim nie wiem.

10 września

Spisał płk. Marian Porwit

Objaśnienie skrótów

kpt. dypl. – kapitan dyplomowany

8 DP (lub 8 dp) – 8. Dywizja Piechoty

gen. bryg. – generał brygady

20. DP – 20. Dywizja Piechoty

pp. – pułk piechoty

dyw. rez. – dywizja rezerwowa

MBK – Mazowiecka Brygada Kawalerii

NBK – Nowogródzka Brygada Kawalerii

fort. na kierunkach – fortyfikacje na kierunkach

b. ON – batalion Obrony Narodowej

WJ – Wielka Jednostka (Dywizja Piechoty lub Brygada Kawalerii)

d-ca – dowódca

szt. gen. – Sztab Generalny

NW – Naczelny Wódz

de Laveau – płk dypl. Ludwik de Laveaux, dowódca piechoty dywizyjnej 8. DP

Furgalski – płk dypl. Teodor Furgalski, d-ca 8. DP

Zaborowski – ppłk dypl. Konstanty Zaborowski, d-ca 79. pp

Lawicz – płk dypl. Wilhelm Andrzej Liszka-Lawicz, d-ca 20. DP
 płk Pelc – płk dypl. Stanisław Pelc, delegat Naczelnego Dowództwa
 gen. Przewłocki – gen. bryg. Marian Przewłocki, d-ca Grupy Operacyjnej „Wyszogród”
 gen. Kowalski – gen. bryg. Wincenty Kowalski, d-ca 1. DP Legionów
 gen. Zulauf – gen. bryg. Juliusz Zulauf, d-ca 5. DP i GO swojego imienia; 14-28 września 1939 – d-ca odcinka „Warszawa–Wschód”
 kolumna moto – kolumna motorowa
 baon – batalion
 płk Sosabowski – płk dypl. Stanisław Sosabowski, d-ca 21. pp
 Suw. BK – Suwalska Brygada Kawalerii
 Podl. BK – Podlaska Brygada Kawalerii
 gen. Thommée – gen. bryg. Wiktor Thommée, d-ca obrony Modlina 12-28 września 1939
 gen. Anders – gen. bryg. Władysław Anders, d-ca NBK, od 12 do 28 września 1939 r. d-ca Grupy Operacyjnej Kawalerii swojego imienia
 gen. Bortnowski – gen. dyw. Władysław Bortnowski, d-ca Armii „Pomorze”
 Hoszowski – płk Józef Hoszowski-Sas, d-ca batalionu ON „Warszawa”
 Piwnicki – ppłk Zygmunt Piwnicki, d-ca 202. pp rez.
 bs NBK – batalion strzelców NBK
 płk Młodzianowski – płk Wacław Młodzianowski, d-ca obrony Modlina 1-9 września 1939

(oprac. R. Juskiewicz)